

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI TASHQI ISHLAR VAZIRLIGI
JAHON IQTISODIYOTI VA DIPLOMATIYA UNIVERSITETI

MOLIYA SOHASIDAGI KOMPANIYALARDA FOYDALANUVCHI
MA'LUMOTLARINI HIMOYA QILISHNI TA'MINLASH

O'qituvchi: Karimova.X.R

Talaba: 0-1a-24 guruh, Kayumov Asilbek Baxtiyor o'g'li

MOLIYA SOHASIDAGI KOMPANIYALARDA FOYDALANUVCHI MA'LUMOTLARINI HIMOYA QILISHNI TA'MINLASH

*Jahon Iqtisodiyoti va Diplomatiya Universiteti,
Xalqaro Iqtisodiyot va Menejment fakulteti,
0-1a-24 guruh talabasi,
Kayumov Asilbek Baxtiyor o'g'li,
+998935578324
asilbekqayumov@gmail.com*

Annotatsiya

Ushbu maqolada moliya sohasidagi kompaniyalarda foydalanuvchi ma'lumotlarining yangi turdagi oqishlari, bunday holatlar foydalanuvchilarga qanday ta'sir ko'rsatishi, kompaniyaning obro'siga qanday salbiy ta'sir qilishi va axborot xavfsizligini ta'minlashda kompaniya duch kelishi mumkin bo'lgan moliyaviy muammolar tahlil qilingan. Shuningdek, ushbu muammoni hal qilishning bir nechta usullari ko'rsatib o'tilgan.

Kalit so'zlar: xavfsizlik, ma'lumotlar bazalari, kiberjinoyatchilik, potensial tahdidlar, moliyaviy yo'qotishlar, raqamlashtirish.

Kirish

Zamonaviy dunyoda foydalanuvchi ma'lumotlari tijorat banklari uchun eng muhim aktivlardan biriga aylandi, chunki ular katta ahamiyatga ega. Ushbu ma'lumotlar o'z ichiga ism-shariflar, manzillar, telefon raqamlari, kredit kartalari haqidagi ma'lumotlar, xaridlar tarixi, shuningdek, boshqa shaxsiy va moliyaviy ma'lumotlarni olishi mumkin.

Banklar ushbu ma'lumotlardan o'z xizmatlarini yaxshilash, ichki jarayonlarni optimallashtirish, marketing kampaniyalarining samaradorligini oshirish va foydalanuvchilar uchun shaxsiylashtirilgan takliflar yaratish maqsadida faol

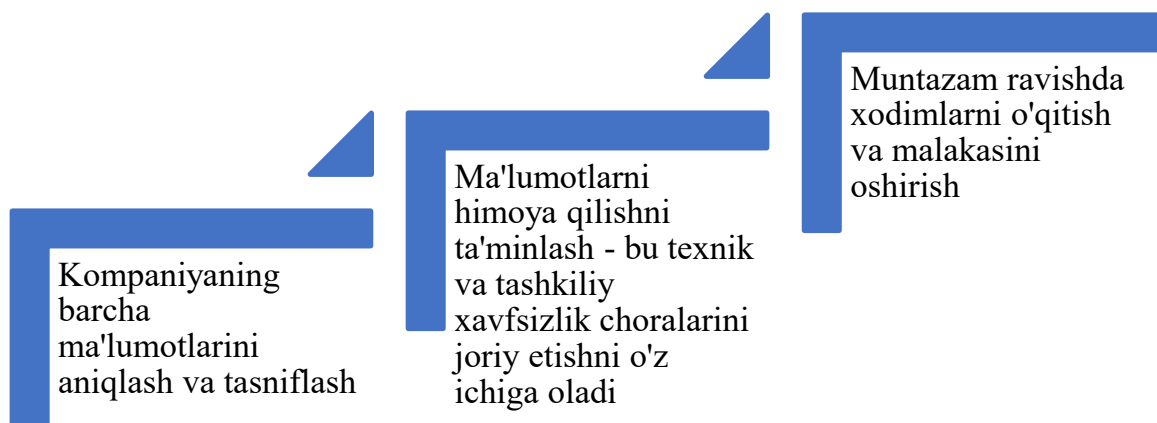

foydalanadilar. Biroq, raqamlashtirish va yig'ilayotgan ma'lumotlar hajmining ortishi bilan ma'lumotlarning oqib ketish xavfi ham ortib bormoqda. Kiberhujumlar, ma'lumotlar bazalarining buzilishi va firibgarlik holatlari tobora ko'proq uchramoqda, bu esa banklar hamda foydalanuvchilar uchun jiddiy xavflarni keltirib chiqaradi. Shaxsiy ma'lumotlar oqib ketgan taqdirda, foydalanuvchilar moliyaviy yo'qotishlar, shaxsiylik o'g'irligi va boshqa oqibatlariga duch kelishi mumkin. Banklar uchun esa bunday hodisalar obro'ga katta zarar yetkazishi, mijozlarni yo'qotish va moliyaviy sanksiyalar bilan bog'liq bo'lishi mumkin.

Zamonaviy ma'lumotlarni himoya qilish qonunlari, masalan, Yevropadagi GDPR, kompaniyalardan ma'lumotlarni saqlash va ishlov berish qoidalariga qat'iy rioya qilishni talab qiladi. Bu nafaqat tashqi tahdidlardan himoyalanishni, balki ma'lumotlar bilan ishlashning ichki jarayonlarini shaffofligini ta'minlashni ham o'z ichiga oladi. Shu sababli, ma'lumotlar xavfsizligi va ularni samarali boshqarish raqamli davrda muvaffaqiyatli biznes yuritishning tanqidiy ahamiyatga ega jihatlariga aylanmoqda.

Foydalanuvchi ma'lumotlarini himoya qilish jarayonini o'z ichiga olgan asosiy bosqichlarni bir necha muhim bosqichlarga ajratish mumkin, ular 1-rasmda ko'rsatilgan.

Birinchi bosqich kompaniya tomonidan mavjud bo'lgan barcha ma'lumot turlarini aniqlash va tasniflashdan iborat. Bu nafaqat shaxsiy ma'lumotlarni, balki tijorat siri bo'lishi mumkin bo'lgan ma'lumotlarni, masalan, shartnomalar, moliyaviy hujjatlar va tadqiqot natijalarini ham o'z ichiga oladi. Shundan so'ng, ma'lumotlarni himoya qilishni ta'minlash, texnik va tashkiliy xavfsizlik choralari joriy etish, shuningdek, muhim bosqich hisoblanadi.

Rasm.1. Kompaniyaning¹ ma'lumotlarni himoya qilish jarayoni

Masalan, ma'lumotlarni shifrlashni olish mumkin, bu ma'lumotlarni himoya qilishning eng samarali usullaridan biridir. Hatto agar huquqbuzar shifrlangan ma'lumotlarga kirish imkoniyatiga ega bo'lsa ham, dekodlash kalitlari bo'lmasa, ma'lumotlar kirish mumkin bo'lmaydi. Texnik xavfsizlik choralari bilan birga inson omilini ham hisobga olish zarur, chunki xodimlar xavfsizlik zanjiridagi eng asosiy zaif nuqtalardan biri hisoblanadi. Xodimlarning xatolari, masalan, zaif parollardan foydalanish yoki phishing (soxta) xatlarni ochish, jiddiy ma'lumotlar oqishiga olib kelishi mumkin. Shuning uchun himoya qilishning muhim jihatlaridan biri — xodimlarni muntazam ravishda o'qitishdir. Xodimlar ma'lumotlarni himoya qilishning ahamiyatini tushunishlari va potentsial tahdidlarga qanday e'tibor berishlarini bilishlari kerak.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Maqolada moliya sohasidagi kompaniyalarda foydalanuvchi ma'lumotlarini himoya qilish bo'yicha keng qamrovli ilmiy asarlar hamda tadqiqotlar asosida tahlil qilingan. **Selyuk, A. S., Tsarikovskij, A., Galimkhanova, N., Tenishev, A.,**

¹ Avtor tominidan ishlab chiqilgan

Khamukov, M., Ivanov, A., Voynikanis, E., Semenova, E. tomonidan yozilgan ilmiy maqolalarda foydalanuvchilarni ma'lumotlarini himoya qilish bo'yicha, ularning tasnifi va amaliy qo'llanilishi batafsil ko'rib chiqilgan

Selyuk, A. S esa 2023 – yilgi O. E. Kutafinning nomli universiteti jurnalida Shaxsiy ma'lumotlarni raqamli makonda himoya qilish yo'llarini yoritgan.

Tadqiqot va Natijalar

Moliyaviy kompaniyalarda foydalanuvchilarning shaxsiy ma'lumotlarini himoya qilish muhim ahamiyatga ega bo'lib, bu borada turli tadqiqotlar mavjud.

Masalan, "Qizilqum fosforit kompleksi" MChJ shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish va qayta ishlash siyosatini ishlab chiqdi. Ushbu siyosatda ma'lumotlarga ruxsatsiz kirishni oldini olish, ma'lumotlarni yo'q qilish, o'zgartirish, bloklash, nusxalash va tarqatishdan himoya qilish uchun huquqiy, tashkiliy va texnik choralar ko'zda tutilgan. Bu choralar orasida mas'ul shaxslarni tayinlash, ma'lumotlarni qayta ishlash va himoya qilish bo'yicha hujjatlar ishlab chiqish, shuningdek, ma'lumotlar xavfsizligini ta'minlash uchun texnik choralarni qo'llash kabi tadbirlar mavjud.²

Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Raqobatni rivojlantirish va iste'molchilar huquqlarini himoya qilish qo'mitasi tomonidan "Moliyaviy sektordan qiziqarli ma'lumotlar: mijozlar va iste'molchilar huquqlarini himoya qilish" mavzusida o'quv seminarlar tashkil etilgan. Bu seminarlar moliyaviy savodxonlikni oshirish, bank xizmatlari, shartnomalar, kreditlar, bank plastik kartalari va kiberxavfsizlik kabi mavzularni qamrab olgan³

Ushbu tadqiqotlar va amaliyotlar moliyaviy kompaniyalarda foydalanuvchi ma'lumotlarini himoya qilishni ta'minlash uchun muhim yo'nalishlarni ko'rsatadi.

² <https://fosforit.uz/shaxsiy-ma%CA%BClumotlarning-himoya-qilish-va-qayta-ishlash-siyosati/>

³ <https://raqobat.gov.uz/uz/moliyaviy-sektordan-qiziqarli-malumatlar-mijozlar-va-istemolchilar-huquqlarini-himoya-qilish-mavzuida-oquv-seminar/>

Muhokama

Butun dunyo bo'ylab ma'lumotlarni himoya qilish sohasidagi normativ-huquqiy baza muntazam ravishda takomillashtirilmoqda. Kompaniyalar o'zlarining biznes faoliyatini olib borayotgan mintaqaga qarab turli qonunlar va standartlarga moslashishga majbur. Masalan, AQSHda GDPRdan tashqari, yana "Maxfiy ma'lumotlarni himoya qilish to'g'risidagi qonun" CCPA⁴ ham amal qiladi.

Boshqa mamlakatlarda o'zlarining normativ-huquqiy hujjatlari, milliy qonunlari va standartlari mavjud bo'lib, ular xalqaro tajribaga asoslanib ishlab chiqilgan. Masalan, O'zbekiston Respublikasida so'nggi 3 yil ichida kiberjinoyatlar soni bir necha barobar oshgan. Ayniqsa, quyidagi turdagi kiberjinoyatlar ko'zga tashlanmoqda:

- Foydalanuvchilarning maxfiy ma'lumotlariga ruxsatsiz kirish, mashhur brendlar nomidan elektron pochta xatlarini ommaviy yuborish hamda turli xizmatlar ichida, masalan, banklar nomidan yoki ijtimoiy tarmoqlarda, to'lovlar amalga oshirish yoki mukofotlar topshirish kabi bahonalar bilan shaxsiy xabarlar yuborish (phishing);

- Tovlamachilik (kibertovlamachilik) — shaxsiy ma'lumotlarni qo'lga kiritish va oshkor qilish bilan tahdid qilish orqali;

- Qo'rqitish — ijtimoiy tarmoqlarda zo'rvonlik, haqoratlar (kiberbullying) va boshqa shunga o'xshash harakatlar orqali amalga oshiriladigan, mamlakat hududida sodir bo'ladigan jinoyatlar.

Ma'lumki, 2023 yilda ushbu raqam 5,5 mingga yetgan. Ulardan 70% ini bank kartalari⁵ bilan bog'liq firibgarlik va o'g'irliklar tashkil etgan. Shu munosabat bilan, 2024 yil 23-avgustdan boshlab, barcha to'lov tizimlari operatorlari va to'lov

⁴ <https://habr.com/ru/companies/mws/articles/422979/>

⁵ Sh. Mirziyoyeva 2023 yil 20-dekabrda o'tkazilgan videoselektor yig'ilishida «Axborot texnologiyalari sohasini tarmoqlar va hududlarda rivojlantirishning ustuvor vazifalari, davlat boshqaruvini raqamlashtirish» masalalarini muhokama qildi.

xizmatlari provayderlari uchun kiberxavfsizlik⁶ bo'yicha yagona talablar kuchga kirdi, bu esa raqamli texnologiyalarni qo'llash orqali sodir etilayotgan huquqbuzarliklarning oldini olish bo'yicha choralar ko'rishni taqozo etadi. Qonunchilikni buzganlik uchun kompaniyalar jiddiy oqibatlarga duch kelishi mumkin: jarimalar, sud da'volari va shu bilan birga reputatsion xavflar. Bundan tashqari, ma'lumotlar oqishi nafaqat qonunchilik nuqtai nazaridan falokatli oqibatlarga olib kelishi mumkin, balki foydalanuvchilarning ma'lumotlarini himoya qilishdagi qobiliyatsizlik ham mijozlar va hamkorlar tomonidan ishonchning yo'qolishiga sabab bo'ladi. Odamlar o'z ma'lumotlarini taqdim etishga kamroq rozi bo'lishadi, mavjud mijozlar esa raqobatchilarga o'tib ketishlari mumkin. Bunday voqealar kompaniyani katta moliyaviy yo'qotishlarga olib kelishi mumkin. Kompaniya hodisaning oqibatlarini bartaraf etish, xavfsizlik tizimini tiklash va jabrlangan foydalanuvchilarga kompensatsiya to'lash uchun mablag' sarflashga majbur bo'ladi. Bu esa, o'z navbatida, reputatsiyaning pasayishiga olib keladi, bu ayniqsa moliyaviy xizmatlar va IT sohalarida ishlaydigan kompaniyalar uchun juda xavfli.

Foydalanuvchi ma'lumotlarini himoya qilish — bu murakkab va ko'p bosqichli jarayon bo'lib, u nafaqat texnik mutaxassislikni, balki tashkiliy sa'y-harakatlarni ham talab qiladi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, kompaniyalar ma'lumotlarni himoya qilishning har bir jihatiga e'tibor qaratishlari kerak: ma'lumotlarni tasniflash, xavflarni baholash, hodisalarga javob berish rejalari ishlab chiqish va xodimlarni ma'lumotlar xavfsizligi asoslariga o'rgatish, chunki aynan inson faktori ko'pincha ma'lumotlar oqishiga sabab bo'ladi. Shu bilan birga, qonunchilikka rioya qilish kompaniyaning xavfsizligini ta'minlashda va uning reputatsiyasini saqlashda muhim rol o'ynaydi.

⁶ O'zbekiston Respublikasi Markaziy Banki Kengashining qarori, 2024 yil 21-mayda ro'yxatga olingan, ro'yxat raqami № 3513.

Natijada, samarali ma'lumotlarni himoya qilish — bu nafaqat huquqiy majburiyat, balki kompaniyaga o'z shaxsiy ma'lumotlarini ishonib topshirgan foydalanuvchilarga nisbatan hurmatni ifodalashdir. Texnologiyalar tez rivojlanayotgan sharoitda, ma'lumotlarni himoya qilishning yuqori standartlarini ta'minlaydigan kompaniyalar raqobatbardosh afzallikni qo'lga kiritadi, reputatsiyasini mustahkamlaydi va foydalanuvchilar ishonchini oshiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. <https://fosforit.uz/shaxsiy-ma%CA%BClumotlarning-himoya-qilish-va-qayta-ishlash-siyosati/>
2. <https://raqobat.gov.uz/uz/moliyaviy-sektordan-qiziqarli-malumatlar-mijozlar-va-istemolchilar-huquqlarini-himoya-qilish-mavzuida-oquv-seminar/>
3. O'zbekiston Respublikasi Markaziy Banki Kengashining «To'lov tizimlari operatorlari va to'lov xizmatlari provayderlari uchun axborot xavfsizligi va kiberxavfsizlikni ta'minlash hamda raqamli texnologiyalar orqali sodir etiladigan huquqbuzarliklarning oldini olish choralari to'g'risidagi nizomni tasdiqlash haqida»gi qarori 2024 yil 21-mayda ro'yxatga olingan, ro'yxat raqami № 3513.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «Raqamli O'zbekiston-2030» strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish bo'yicha chora-tadbirlar to'g'risidagi farmoni. Toshkent, 2020 yil 5 oktyabr, № 6079.
5. **Selyuk, A. S.** *Shaxsiy ma'lumotlarni raqamli makonda himoya qilish* // . — 2023.
6. **Tsarikovskij, A., Galimkhanova, N., Tenishev, A., Khamukov, M., Ivanov, A., Voynikanis, E., Semenova, E.** *Antimonopolnyy rehulirovaniye v tsifrovuyu epokhu* (Raqamli davrda antimonopol nazorat) — M.: Vysshaya Shkola Ekonomiki, 2018. — 312 b.